

Живи језик у балканском лавиринту –
Разговори о кризи, НИЦ „Војска“,
Београд, 2003

Др Миле Бјелајац

Књига *Живи језик у балканском лавиринту* је књига о кризи и ратовима који су потресали просторе бивше СФР Југославије и резултирали нестанком једне државе. Анализу тих догађаја и ширег контекста испричали су други, интервјуисани и испровоцирани знатно жељом саговорника с друге стране репортерског микрофона. Врстан новинар, образован политиколог и савременик са свим врлинама грађанске пристојности коју је захтевало време, Иван Марковић није био пасиван и формалан саговорник: темељито се припремао за разговоре, али је увек био спреман и да крене рукавцем који се током разговора укаже. Један од рецензена књиге, професор др Ратко Божовић, написао је:

„Својим добро постављеним питањима он је разговор усмеравао ка суштинским одговорима и демократским алтернативама. Вештина прикривања реалности допринела је да смо постали земља без идентитета и без самоувида. Аутор не пристаје на лажну слику стварности и самозаборав политичких примитиваца. Најуспешнији је тамо где руши стереотипно мишљење и политичке предрасуде. Његова истраживачка скрупулозност и настојање да открије истину долазила су из уверења да није могућа суштинска промена друштва у недостатку истине, у привикнутости на живот без истинољубља. Марковићу је јасно да је тешко стићи до лавиринта истине, а камоли из њега изаћи“.

Ако се реч да аутору, Ивану Марковићу, његов мотив трагања и метод који је применио прегнантно су исказани у следећим ставовима:

„Од југословенске грађевине настале у златном пресеку блоковске равнотеже, између 'трулог', капитализма и пролетерског интер-

* Аутор је научни саветник у Институту за новију историју Србије у Београду.

национализма, после нестанка равнотеже са распадом Источног блока и прве земље социјализма, остала је само кућа на прометној балканској раскрсници. Из ње су многи хтели да изађу носећи колико су могли да зграбе, док су други, велики и моћни, хтели да уђу, одређујући правила игре. Добра интегративна идеја оличена у заједничкој држави сродних балканских народа, развијана током 20. века, на његовом крају угушена је у међусобним крвавим сукобима. Ни Срби ни било који други југословенски народ нису умели да искористе широку компаративну предност које је велика балканска држава пружала. Распали смо се на корак од 'бољег живота', на рукохват од Европе и склизнули у гето са сумњивим изгледима у наредном миленијуму.“

„Обично тражимо оне за које мислимо да знају одговоре. Тако је и са интервјуима. Они су фрагменти, крхотине разбијеног огледала у којима се виде парчићи стварности. На гомили, они су покушај да се састави мозаик, или нека врста жудње за објашњењем... Књига је, дакле, настајала као очајничка потреба просечног Балканца да сазна зашто му се у последњој деценији догађа то што му се догађа и у наивној нади да ће му у процесу сазнавања бити лакше.“

Аутор је за ово издање одабрао 30 интервјуа са 20 саговорника током протекле деценије. Неке саговорнике је наметала близина заопштравња кризе, каквих је било много током претходног времена, а неке ауторова осетљивост на поједине теме које надопуњавају општи контекст. Интервјуи сабрани у овој књизи, осим у матичном листу „Војска“, објављивани су и на страницама „НИН“-а, „Интервјуа“, „Трезора“, итд. О балканској и о југословенској кризи, или о „балканском лавиринту“, своја виђења дају дипломате, генерали, професори различитих профила (политиколози, историчари, економисти, хемичари и други), писци, публицисти, режисери, издавачи. То нису само истомишљеници, напротив. Међу двадесетак саговорника осам је странаца, од којих су двоје српско-југословенског порекла. Чешће од других интервјуисани су професори стручни аналитичари Драган Симеуновић, Предраг Симић, Ранко Петковић, Владимир Вереш и Ђорђе Борозан. У књизи ће читалац пронаћи и друга позната имена из науке и јавног живота: професора Војина Димитријевића, академика Симу Ђирковића, професоре Момира Стојковића, Џорџа Герета и Раџу Томаса, аналитичара из Шведске Јана Оберга, генерала и др наука Славољуба Сушића. Владимир Волков, Ђерђ Конрад и Фредерик Дитур, или Љубиша Ристић (1990) и Славенка Дракулић (1990), писци су и редитељи. Марковићеви саговорници били су и Владимир Димитријевић, издавач из Швајцарске и Париза, магистри Невена Вучковића-Шаховић и Зоран Лутовац, и старији колега новинар Милутин Миленковић.

Основне теме су свакако криза, рат, историја, геополитика, интереси и насиље. Њима саговорници прилазе на различите начине. Тако је грађена сложена прича о социјалном и политичком насиљу, поли-

тичким циљевима, распаду система вредности, политичком организовању, новом светском поретку, великим силама, дипломатији, грађанском рату, албанском питању, улози војске, идеологијама, посткомунизму, интелектуалној елити, медијима, женском питању, судбини деце у рату, култури и традицији, смислу толеранције... Разговорима су обухваћени простори Босне, Хрватске, Косова и шире – Балкана. Саговорници размишљају о будућности Југославије, анализирају одговорност Европе и лично осећање кривице.

Тешко је издвојити сва питања и потпитања која се провлаче кроз ову збирку умних разговора. Анализе професора Драгана Симеуновића из 1990. и 1994. године, на пример, о политичком и физичком насиљу, укључујући тероризам, као да су потоњи догађаји већ потврдили. Посебно је интервју из 1990. године драгоцен за подсећање на корене рушења и растакања Југославије. На питање аутора Ивана Марковића: *Не чини ли вам се да се под етикетом плурализације на ове наше просторе све више пробија уско орјентисани национални радикализам, који уместо слободе доноси нове облике ауторитаризма ...?* Симеуновић одговара:

„Природно је да су сви ти феномени постали приметни и у нашој средини као последица једне дубоке политичке и међунационалне кризе, али је неприродан начин на који су они изронили на нашу политичку сцену. Догодило се да су руководства наших република, некадашња и садашња, услед своје, најчешће личне концепцијске супротстављености, као потпору себи и својој политици укључила у те међурепубличке обрачуне владајућих структура и сопствене нације. Почели су са убеђивањем да је нација угрожена, да су они ти који је штите и упирали прстом у оне који им сметају као на главне кривце. Негде се то манифестовало на један, негде на други начин. Међутим, те облике које Ви помињете практично су дозволила локална руководства као појавне облике на политичкој сцени, терајући инат једни другима и доказујући да код њих има више демократије. У том претицању код кога има више демократије дозвољавани су најекстремнији облици ретроградног историјског понашања, па и по цену да владајући буду срушени с власти од опозиције која је углавном носила конзервативно обележје. Такви услови могу погодовати даљој радикализацији политичког понашања које, пак, може прерасти у масовно политичко насиље“.

Професор Предраг Симић је био чест саговорник Ивана Марковића. За ову прилику Марковић је издвојио четири њихова разговора у времену од 1993. до 1998. године. Разговор се увек односио на актуелни тренутак и развој кризе на Балкану. Његови одговори садрже бројна имена актера, као и њихове принципијелне или непринципијелне акције. Симић у одговорима трага за пропуштеним приликама да се на време и без жртава постигне оно што је на крају настајало после рушења и проливене крви. Пита се и зашто је, на

пример, одбачен Кутиљеров план? Зашто Албанци не преговарају? Зашто се догађаји развијају у складу с председничким изборним кампањама у Америци? Због чега је пуцала „ОВК“ и да ли јој је било у интересу да се прекине дијалог између Београда и Тиране? У једном одговору Симић је дефинисао позицију Македоније као неку „меку варијанту Босне – државу која функционише захваљујући међународном војном присуству“.

Пред само разбуктавање кризе на Косову, 1998. године, Симић је ситуацију резимирао на следећи начин:

„Наша политика је по ко зна који пут својим нечињењем у ситуацији када постоји маневарски простор доведена у ситуацију да се суочи са диктатом са стране. Учињено је све да ОВК буде оцењена као терористичка организација. У томе је било доста успеха, чак је и две недеље уочи догађаја у Дреници и Роберт Гелбард рекао да је то чист тероризам. ОВК је, практично, била само корак од тога да буде званично стављена на листу међународних терористичких организација. Онда је дошло до интервенције полиције у Дреници. Албанци су одмах покушали да оно што се десило у Дреници представе као Сребреницу, да се каже ево, опет Срби кољу и убијају! Примењује се сценарио Маркала и сличних медијских интерпретација. Да ли је тога било или није било, остаје да се види. Међутим, чињеница је како је то сада јако пропагандно оружје Албанаца“.

Кроз четири интервјуа представљене су и анализе др Владимира Вереша о последицама распада Совјетског Савеза и новој улози Русије, о Горбачову, Јељцину, рату у Чеченији, америчко-совјетским односима. Према њему (1996), криза у Чеченији требало је да смањи маневарски простор Русији у међународним односима, али само „донекле“. За СРЈ важно је да Русија остане кооперативна за Западом, посебно са Америком, како линија сукоба не би прошла нашим простором као у случају Вијетнама, Авганистана, Анголе или Никарагве, што би сукоб замрзнуло и учинило трајним.

„Америка је после свршетка хладног рата пожурила да пусти у оптицај један од докумената Пентагона у коме се каже како она неће дозволити да се више у било ком делу света појави нека сила пандан САД, поготово не на простору Совјетског Савеза. Америка има концепт фазног ангажовања у регионалним сукобима...“, сведочи је генерал Славољуб Сушић у новембру 1995, разлажући нове доктрине које се прихватају на Западу и, с обзиром на њих, положај СР Југославије.

У децембру 1996. амерички професор Раџу Томас, један од критичара „владајућег мишљења“ у својој земљи, одговарао је на питања о југословенској кризи и слици у америчким медијима: „Југословенски проблем је историјски проблем који се не може сагледати из дневне перспективе... медији једноставно немају времена да то озбиљније и темељније сагледавају. Они догађајима приступају са матри-

цом што ко коме данас ради и то је њихова логика извештавања, без јасног историјског контекста“. Такви медији нису оставили простор за дебату о стварним узроцима југословенске кризе. Дакле, остало је или бомбардовати агресоре, или им увести санкције, или деловати дипломатским средствима. Томас није једини, нити се само на страницама ове књиге поставља питање медијско-пропагандног рата против једне стране, али он подсећа на чињеницу да су се припадници других народа (Хрвати) високо пласирали у штабовима америчких председника, да су били саветници Ал Гора, Боба Дола итд. Хрватска дијаспора, за разлику од српске, политички је била веома добро организована, а медији имају моћ да стављају политичаре под притисак. Ситуација је још јаснија када се има на уму да је у медијима остварена потпуна пристрасност – одређено је ко је „жртва“, а ко „насилник“. Наиме, верзије које саопштава „жртва“ а приори се промовишу као тачне. Интересанто је, међутим, да је Томас био оптимиста када је реч о решавању косовског проблема. Сматрао је да велике силе не могу бити толико недоследне да Крајини не признају аутономију или одвајање, а Косову признају.

Професор хемије са универзитета у Бристолу (Велика Британија) одговарао је на питања о разлозима медијске једностраности у вези с југословенском кризом. Уз много илустративних примера, описује како је новинар доспео на суд након што је написао критички приказ Туђманове књиге *Беспућа повијесне збиљности* (адвокат је био плаћен из Тачер-фонда).

Историчар др Борђе Борозан, аутор *Велике Албаније*, у разговорима са Иваном Марковићем дао је јуна 1996. веома тачну историјску процену развоја догађаја на Косову и Метохији. Албански прваци су за своју идеју радили на терену, демографијом и притиском, некад прикривено, некад еруптивно, али уз помоћ међународних спонзора којих су се, када дође време, лако одрицали. Та филозофија сажета је у речима краља Зогуа: продај се, али не дозволи да будеш купљен, јер те други неће пазарити. Наиме, албански прваци ће пристати да послуже неком циљу, али не и да постану његови робови. „Будућу“ америчку политику Борозан је видео као понашање слона у стакларској радњи: „Уђу, полеме и онда посматрају“. Такође, и за Америку и за Европу навео је да остају у свом „перфекционизму“ слепи за суштину сукоба, бирају неки народ као своје мезимче, оплакују његову судбину, амнестирају га за све почињене грехе, а све друге бију по прстима. Три године касније, у јеку бомбардовања СР Југославије, тај историчар је поновио да је то што неко из својих геостратешких интереса подржава концепцију „Велике Албаније“ перманентно руши стабилност Балкана: „У том смислу проблем Албаније и Албанаца остао је нешто с чим се окружење никако није могло помирити, јер је он увек рушио и разбијао политичку карту Балкана. Чини ми се да не постоји народ у Европи који из своје самоугрожености толико угрожава све

остале народе у свом подручју... обмана Великом Албанијом може бити почетак балканизације Европе, а данас је већ створила мостобран организованог криминала. Албански национални покрет дао је печат растакању југословенске федерације. У том смислу албанска историографија настоји да без иједне чињенице прикаже како Косово и Метохија није колевка српске државе, огњиште српске културе и духовности и Јерусалим српског народа. Албанско писање данас је брава надхват злобне руке... која отвара несрећу и кошмар какво је некада било Источно питање“.

За историјат кризе на Косову и Метохији пре терористичких акција и, као одговора, војно-полицијских операција 1998. године, а потом и удара НАТО-а на СРЈ, занимљиве су анализе Зорана Лутовца (тадашњег сарадника Института за друштвене науке) из јуна 1997. године. Његова порука је била да „било које решење које би могло да функционише на Косову мора бити резултат компромиса“.

Мађарски писац, социолог и психолог Ђерђ Конрад, писац књиге *Југословенски рат*, поручио је марта 2000. да је била велика грешка бомбардовање људи у име људских права: „Када господари бомби уобрази да морају баш овако да поступе, најчешће се испоставља да то уопште није било нужно, напротив, да је неопходно било сасвим нешто друго, креативна политика која не преферира изолацију и кажњавање, него иде на стварање такве климе у којој ће моћи на партнерској основи да оствари утицај, уводећи читава друштва у демократски духовни амбијент“. Поред многих брилијантних анализа балканске политике, домаће и стране, Конрад је свом саговорнику поверио:

„Одговорност интелектуалаца у растакању једне добре интегративне идеје оличене у некадашњој југословенској држави је огромна. Али бих рекао да је то, пре свега, одговорност другоразредних интелектуалаца. Ту је свакако и одговорност правих интелектуалаца који су се уплашили и ућутали, препуштајући земљу на милост и немилост другоразредним интелектуалцима, који су били бучнији у свом националистичком испољавању“.

У новембру 1999, после искуства са бомбардовањем НАТО-а, француски књижевник Фредерик Дитур ламентира над Европом која је изгубила душу. „Правда је побегла из табора победника“, једна је од његових забележених мисли, као и подсећање на Де Голове речи из 1963. године, да „дан када Америка постане једини хегемон, биће почетак смртног ропаца за цео свет“. Дитур се дефинише као идеолошки неангажован, и каже да је његов ангажман на „српској ствари“ био сасвим случајан: „На почетку је било врло једноставно. Видео сам човека у гужви, кога су хтели да линчују и осетио сам како морам да помогнем“.

Из наведених примера се може видети колико је књига *Живи језик у балканском лавиринту* драгоцен подсетник за дневне аналитичаре. Јер, балканска криза није завршена и последња је прилика да се

не чине још веће грешке. Из угла историчара, тај тип књиге је драгоцену слику времена, тачније капацитета делатних политичара и интелектуалаца за разумевање времена у којем живе. Нема повратка и поправног – они су на једном временском пресеку тако видели и судили о стварима. Колико су били луцидни у својим анализама тек ће будуће време да покаже. Када оно дође, овакве и сличне књиге биће драгоцен извор. Оне ће бити и део изнијансиране слике о новинарству на овом простору. На једној страни ће, вероватно, неки будући историчар постројити Ивана Марковића и њему сличне, а на другој – већину која се повијала пред захтевима „политичке коректности“.